

ЗАВРШНА РЕЧ БРАНИОЦА ОТСУТНО ОПТУЖЕНИХ ЖУЈОВИЋ МЛАДЕНА И др. ТОПАЛОВИЋ ЖИВКА, АДВОКАТА РАДОВАНОВИЋ ЉУБЕ

Претседник: Има реч бранилац отсутних оптужених Жујовића Младена и Топаловића Живка, адвокат г. Радовановић Љуба. Бранилац Љуба Радовановић: Као судом одређени бранилац браним отсутне оптуженике др. Младена Жујовића и др. Живка Топаловића.

И у обичном кривичном процесу, по оптужењима за проста кривична дела из општег кривичног права, улога браниоца отсутног оптуженика пуна је тешкоћа. Јер се не суди само кривично дело, независно од његовог учиниоца, као један објективан учин, посматран изоловано, већ се суди личности *према личности, према њеним мотивима, према друштвеним условима који су на њену вољу утицали, одмерава се и степен одговорности и тежина кривичног правног прекршаја, који је предмет судске расправе.*

Утолико је тежа дужност браниоца отсутног оптуженика кад је у питању кривично оптужење за дела политичког карактера, за политичке деликте, без обзира да ли су она у самом извршењу захватила и облике обичних кривичних дела општега права, или су задржала, само политички карактер. За правилно и правично одмеравање кривичне одговорности и социјалне штетности извршиоца као друштвене јединке, за схватање саме природе дела и оцену значаја његових даљих последица, другим речима за његово пуно разумевање нужно је чути самог оптуженика, саслушати његова објашњења и његове мотиве, његова веровања, па и његове заблуде. Кад је реч у таквом процесу о отсутном оптуженику недостаје нам тај начин у поступку утврђивања материјалне истине, целе материјалне истине како у погледу дела тако и у погледу кривице. До пуне материјалне истине, свестрано утврђене у погледу кривично правног односа учиниоца према делу, заиста је тешко доћи у процесу противу отсутног оптуженика.

Разматрајући положај отсутног оптуженика, ја, природно, у првом реду мислим на дужност браниоца, мада се исте тешкоће јављају и за тужиоца и за сам Суд. Јер иако је овим органима, ангажованим у једном кривичном процесу одређена различита функција, ипак њих везује једна заједничка мисија, на чијем остварењу су они позвани, сваки у својој области да сарађује: заједничка мисија изналажења истине, заједничка мисија заштите јавног интереса, заједничка мисија остварења правде.

У нашем случају ова тешкоћа која истиче из одсућности лица, којима се суди, повећана је још и тиме, што се један део оптужења за које одговарају састоји не у самосталним радњама и поступцима, који се могу изоловано посматрати, него у једном стању, које је кривично правно инкриминисано, у чланству у једном телу, које је колективно дејствовало и чије кривичне правне последице треба одмерити према утицају, који су они на рад тога тела имали или могли имати, а који је тешко одмерити без контрадикторног поступка. Јер кад је реч о одсућном оптуженику који одговара у заједници са присутним оптуженицима за заједничка кривична дела. Незгодне стране њиховог одсућства изражавају се не само у томе, што он не може бити саслушан у сопственим исказима већ што не може бити саслушан ни о туђим исказима присутних оптуженика, који га евентуално терете, или односно једноставно приказују, намерно или ненамерно, нити се путем суочења или другим сходним начином поступка може утврдити основаност тих туђих исказа.

У случају који је пред нама имамо манифестовану баш ту незгоду. Оптужени Михаиловић, на саслушању у истрази, говорећи о политичком вођству при његовом штабу, у коме је неколико месеци био и оптужени Жујовић, а у другом периоду, неколико месеци оптужени Топаловић идеализовао је да се тако изразим у организационом смислу тај свој штаб.

Ми смо из тога исказа могли добити слику, коју је и оптужница пренела, да је то била једна уређена канцеларија која функционисала стално, по утврђеном поступку и заједнички доноси важне одлуке. Све се депеше у неколико примерака преписују, сваком члану уредно достављају, заједнички читају и решавају. Међу члановима тога штаба никад није долазило до размимоилажења, пуно поверење и сагласност су владали. Из таквог стања јавни тужилац је сасвим логично морао извући закључак о пуној солидарној одговорности свих чланова тога штаба.

Међутим, у току претреса, другим исказима оптуженог Михаиловића и Мољевића, њиховим суочењем и осталим утврђеним чињеницама показана је друкчија стварност. Ми смо пре свега чули, да тамо није владало баш такво другарско расположење и поверење, већ извесна суревњивост између Драгише Васића и оптуженог Мољевића, да је Драгиша Васић имао посве изузетан положај и престиж, да је био исувише ауторитативан да би још неко поред њега могао имати друкчије мишљење које би важило, да је он био шеф пропаганде, да је он одређивао политичку линију покрета, да је он водио политичке разговоре, да је сматран за заменика оптуженог Михаиловића, да се о војничким питањима и теренским акцијама оптужени Михаиловић још једино с њиме консултовао, једном речи, да је он био други шеф. Ко је познавао Драгишу Васића, лако ће поверовати у тачност овога исказа. Па смо затим чули, од оптуженог Мољевића, да тај штаб није имао никакве канцеларије ни радне собе, да то није био никакав извршни одбор

ЦНК са уређеном надлежношћу и правима, који је као одбор функционисао, већ да су то били просто цивилни чланови Михаиловићевог штаба. Оптужени Мољевић нам је у неколико махова потврдио, да се уопште нису састајали на неко заједничко решавање сем два три пута и то тек у Ораовици. Видећемо мало касније да оптужени Жујовић у току целе 1942 године није уопште ни био у штабу, већ у Београду, одакле је дошао негде крајем новембра. *Оптужени Мољевић је изјавио да је по доласку у шШаб, 1942 године дуго лежао болесШан, да му Драгиша Васић није уопшШе дао да лако дође до шефа!* Оптужени Михаиловић је рекао да је Драгиша Васић био човек дрновит, одлазио из штаба кад се наљути и радио за свој рачун у току 1943 године, па се опет враћао, око конгреса у Ба, затим опет одлазио. По речима оптуженог Мољевића некакав одбор се најзад формирао тек у фебруару 1943 године, али су се у марту већ опет разишли. Кад је оптужени Виловић дошао у штаб, тамо је затекао само оптуженог Мољевића. Нема заиста поузданих трагова, у до сада познатом материјалу, да је у току 1942/43 године код оптуженог Михаиловића функционисао са свима припадајућим надлежностима извршни одбор ЦНК као организовано врховно руководно тело организације, или да је на челу штаба стајао један чврсто организовани одбор политичких руководилаца, који је ауторитативно управљао покретом. То разуме се не отклања одговорност за све оно што је у покрету оптуженог Михаиловића почињено нити ублажава учињене преступе. Али, такво стање, у сваком случају прецизира одговорност и сконцентрисава је на оне личности које су стварно и фактички узимале меродавног учешћа у вођству покрета и у појединим конкретним оптужењима.

Ја ове чињенице наводим с обзиром на оптуженог Жујовића. *Ње-Гово име, као шШо смо моГли на преШресу запазити врло је ретко спомињано у вези са неким конкретним одлукама, поступцима, декларацијама и томе слично. Ми знамо да је и он у штабу био једно време присутан, али смо исто тако морали стећи утисак, да је он у том штабу био једна споредна личност која није имала упицаја ни на конституционалну политику, коју је изГрађивао оптужени Мољевић ни на практичну политику коју је водио ДраГиша Васић, ни на војне ствари којима је руководио оптужени Михаиловић.*

Оптужени Жујовић већ у самоме почетку нашао је оптуженог Михаиловића на Равној Гори, али је убрзо отишао у Београд, где је живео све до јесени 1942, када је током новембра поново и коначно дошао у штаб ДМ. За то прво време Жујовићевог приласка покрету оптуженог Михаиловића, физиономија овог покрета није била потпуно јасна. Она нам је данас јаснија, али тада није била јасна врло великом броју наших људи. *Ми смо видели да је тада још било, не много, али их је било, борбених сусрета са Немцима, извесних контакта са НО покретом, поред првих знакова почетних недопуштених односа појединих команданата са окупа-*

тором, који су у то време држани у тајности, али који ће се, како време одмиче, све више разграђавати и претварати у систем њиховог деловања уопште. Знамо и иначе да је то још било доба пуне илегалности покрета у односу на окупатора, који је припаднике његове Гонио и хапсио. Оптужени Јовановић рекао нам је овде, да је у тој 1942 Години и сам београдски Централни национални комитет био скоро растурен (касније се опет реактивирао), јер су његови најактивнији чланови страдали. Влада Петковић је стрељан, Вујанац је био ухапшен, па пуштен, па опет ухапшен и задржан до смрти. И сам оптужени Жујовић био је с пролећа 1942 хапшен и неко време провео на Бањици. За тај први период Младена Жујовића, који траје до краја 1942 године, није могла бити утврђена нека нарочита активност његова у покрету, која би повлачила посебне или отежане одговорности, сем опште одговорности за само чланство у организацији оптуженог Михаиловића. Он живи у Београду и у селу Неменикућама, није био члан ни београдског Централног националног комитета и живи кријући се од Гестапоа и специјалне полиције. Бива најзад ухваћен и ухапшен; из лоГора је пуштен крајем јуна 1942 Године и протеран у село, под надзор среског начелника. После неког времена бежи у Београд, крије се неко време, па затим доноси судбоносну одлуку и одлази у штаб оптуженог Михаиловића. Тамо се налазио Драгиша Васић, који је његов лични пријатељ. Можда је и ту једна индикација за одговор на питање, заГонетно за све оне који су познавали Жујовића, откуд он у томе покрету.

Овај претрес није дао довољно материјала да се расветли овај период до краја 1942 у поГледу Жујовића. Оптужница је обухватила и тај период имајући податке, да је оптужени Жујовић од самога почетка приступио покрету оптуженог Михаиловића. Стоји чињеница несумњиво, да је он одмах пришао покрету оптуженог Михаиловића, али стоји исто тако несумњива чињеница, да до јесени 1942 он није био у вођству тога покрета. Ја сам те чињенице, које су иначе познате, изложио не само због тога да издвојим један период из оптужнице, већ нарочито да из те чињенице покажем, да је оптужени Жујовић у штаб оптуженог Михаиловића дошао Гоњен од Немаца и специјалне полиције, да није пошао ни у сарадњу, ни у издају, неГо у отпор. Њега је, нажалост, касније, као и остале, одвукла матица, на коју се покрет оптуженог Михаиловића навукао, из које се више није могао отргнути и која Га је довела до оптуженичке клупе.

Други период Жујовићевог рада обухвата време од његовог доласка у штаб у новембру 1942 године до маја 1943 године, када коначно напушта штаб и одлази у Сплит.

Рад политичког штаба према исказима који су се о томе овде чули или у претходној истрази били дати састојао се у то време које претставља почетно време политичког организовања, у припремама политичког материјала, држању везе са београд-

ским ЦНК, издавању листа „Равна Гора“ чији је уредник био Драгиша Васић. Нема Шрагова да је оптужени Жујовић писао у том листу. Тај штаб политички сачињавали су тада Драгиша Васић, оптужени Мољевић и Жујовић, некада сва тројица, али врло често као што смо видели сва тројица нису били на окупу. Каква је јерархија била у ова три политичка руководиоца? Ја сам о томе већ нешто рекао малочас. У једном саслушању оптужени Михаиловић овако је окарактерисао Шу јерархију. Политичке послове водили су Драгиша Васић и ошпужени Мољевић а оптужени Жујовић долазио је на последње место, јер су прва двојица сматрали да су они позвани за то. Ни ова изјава као ни оне што сам напред навео нису у сукобу ни са каквим другим доказним материјалом и претстављају једине доказе по унутрашњем раду тзв. цивилног штаба. Све ово мора довести до закључка да је оптужени Жујовић иако је био кроз неколико месеци у штабу оптуженог Михаиловића, у вођству, није вршио ни послове нити је имао утицаја који би у истој мери ангажовали његову одговорност као да је таквог утицаја имао. Јерархија фактичког положаја, јерархија важности функцију повлачи и јерархију одговорности. То је несумњиво.

Из овога што је досад речено, намеће се по мом мишљењу, закључак: Све до маја 1943 године када је оптужени Жујовић отишао у Сплит његова стварна улога у покрету оптуженог Михаиловића није била значајна нити чак нарочито видљива. Он је био једно извесно време у близини оптуженог Михаиловића на коју закон већ рђаво гледа, али је ту био у друштву људи који са њиме нису делили ни утицај ни иницијативне послове, па природно не може он са њима поделити ни сву одговорност. Носећи одговорност за чланство у једном покрету које је кривично-правно инкриминисано, та његова одговорност нема услова да буде појачана и отежана посебном одговорношћу за нарочиту активност у руководству и доношењу појединих одлука.

Каснији његов период, онај у Сплиту од маја до септембра 1943 године претставља једно посебно поглавље. Сплит по оноем што су тамо направили пре Бирчанин и Јевђевић с једне стране од саме четничке организације, а с друге стране са Италијанима, то претставља једну у низу црних страна ове историје, која се пред нама овде кроз ове недеље препричавала. Сам оптужени Жујовић у једном оквалификовао је ту ситуацију, на коју је тамо наишао, као једно морално ругло. Оптужени Михаиловић га је послао у Сплит да прими Бирчаниново компромитовано наслеђе и поврати углед и дисциплину. Шта је он тамо конкретно урадио за око четири месеца колико је био до одласка у иностранство ми врло мало знамо, али ипак понешто знамо. Оно што знамо о њему то је углавном из његових писама. Писма неповољна по њега, несумњиво, нарочито по томе, што он није овде пред нама да нам прави смисао појединих реченица и догађаја на које се те реченице односе, објасни. Суд ће ценити та писма која претстављају

једине доказе и о којима оптужени Жујовић није могао бити са-слушан. Моја је дужност да Суду ипак скренем пажњу на неке околности које по мом схватању треба да буду од утицаја при извлачењу кривично-правних последица из ових писама.

1) Бављење оптуженог Жујовића у Сплиту пада у време припремања капитулације Италије, пада Мусолинија и почетне преријентације италијанске политике. Из неких његових пасуса у писмима истиче се његова замисао, да ту капитулацију убрза некаквим посредовањем, које он, изгледа уображава да може извести. Та његова мисао налази се у сва три писма која се налазе у доказном материјалу.

2) У једном од тих писама он отворено признаје да је без сретстава, без организације, без ауторитета, без дисциплине и да се одржава помоћу блефа. Пишући Горопадне летке. Трагика је његова што се он, изгледа, уопште служио блефом више него стварним радом, што чак и у овим његовим писмима, по којима му се данас у отсуству суди, као јединим материјалним доказима о његовој активности у Сплиту има врло много блефа. Он је у тим писмима очигледно себи придавао важност много већу, него што је његова стварна ситуација у Сплиту допуштала. Ако прва чињеница указује на то, да је он наставио Бирчанинов недопуштени контакт са Италијанима и намери да убрза неким својим посредовањем италијанску капитулацију, ова друга чињеница показује да је својим писмима више нанео штете себи него општој ствари, јер у њима приказује неку своју активност, која се ни из чега иначе не може закључити и које у тој мери свакако није ни било.

3) Са некаквим стварним акцијама на терену он није имао боГзна какве везе. Знамо да су на томе терену дејствовали поп Ђујић и Баћовић два осiona и самовољна команданта, а из саслушања др. Ива Миловића у истражном поступку видели смо, да оптужени Жујовић није уопште никуд излазио из Сплита ради обиласка четничких формација на терену, над којима у ствари није имао никакве власти. Ја молим Суд да при оцени ступња кривичне одговорности оптуженог Жујовића узме у обзир и чињенице које сам овде навео.

Други мој браћеник, др. Живко Топаловић, као што смо из оптужнице видели, ангажовао се углавном на политичком проширивању покрета оптуженог Михаиловића и био један од организатора политичког договорања, које је најпре довело до конгреса у Ба, а затим до проширења и реорганизовања ЦНК у јуну 1944 године. Сви моменти у истрази који су осветљавали активност оптуженог Топаловића у овоме процесу односе се углавном на тај његов рад, кроз разне састанке и договоре, припремање конгреса и спремање резолуција и они служе не као посебна дела, већ као докази овог јединог дела организовања конгреса у Ба и проширења ЦНК. Активност оптуженог Топаловића у вези с овим оптужењем највише је била видљива у раду и редиговању резолуције и реферату

који је том приликом поднео именовани и у редиговању још неких политичких изјава које су овде као доказни материјал приложене. На конгресу у Ба он је био изабран у одбор тројице и имао за задатак да изврши проширење ЦНК до којеГ је и дошло у јуну 1944 Године. Он је после тога ускоро отишао у иностранство.

За нас који Гледамо данас то наГло оживљавање. крајем 1943 и кроз прву половину 1944 Године интереса за покрет оптуженоГ Михаиловића код извесних политичких л>уди, све до овога претреса претстављала је заГонетку чињеница да један извесШан. број наших политичких људи, разних политичких боја, који имају - или смо бар веровали да имају - политичка искуства, од којих су се многи јеГуљасто провлачили кроз толике наше режиме и политичке промене, олује и ветрове, који су стекли оно што се каже смисао за реалност, ускачу у покрет оптуженоГ Михаиловића на неколико месеци пред његову коначну ликвидацију, која је за нормално око већ била очигледна.

Данас, када знамо за нека уверавања и обећавања, која су имала све знаке аутентичних и меродавних изјава које су долазиле са стране од личности у чију се озбиљност није дало сумњати, о томе како ће се одиграти последњи чин на Балкану, много нам је јасније то ужурбано ускакање у покрет који је нудио видљиве изГледе о скором доласку на власт. Цела та акција, уосталом, на проширавању политичке подлоге равноГорске орГанизације на орГанизовању једне нове политичке комбинације, пропала је, може се рећи, у покушају. Странке нису пошле за оним функционерима, који су у већини случајева неовлашћено унели фирму у башики конГрес. ДоГађаји који су се од јула развијали вратоломном брзином у сасвим супротно од онога који је у Ба замишљен, потпуно су паралисали сваку политичку активност ново замишљене комбинације. Ствар се углавном завршила на штету самих тих вођа.

У погледу крпвично-правне природе у чланству ЦНК, па према томе и активности везане за њу, ми већ имамо формирано мишљење Суда постављено у пресуди и изречено прошле године неким члановима и руководиоцима тога комитета. Отуда сматрам да нема потребе да се то питање данас поново ставља на дискусију. Сам оптужени Топаловић и свој политички став и своје мотиве и образложења као и циљеве новог ЦНК, за чије се организовање оптужује, изложио је врло јасно у брошури о раду конгреса, која се налази у доказном материјалу. Суд ће ценити правну и кривично-правну страну тога става и акције у вези са тим ставом. Ја овде нити имам намеру нити сматрам да би ми било допуштено, иако мој браћеник није присутан, и можда баиш зато што Га браним од тога његовоГ става, од политичких идеја које је он заступао. Ја сматрам да се ни он сам не би од тога става бранио, нити својих идеја одрицао. Политички човек има своја уверења, - да се тако изразим - професионална етика политичара

захтева да при својим уверењима остане без обзира на разне ситуације у којима се може наћи.

Ја бих желео само на једну ствар да скренем пажњу. На разлику која се код оцене рада политичких људи мора правити између мишљења, које изражава једно политичко гледање и деликта акције, то јест остварења конкретних материјалних ситуација.

Што се тиче општег положаја оптуженог Топаловића у покрету оптуженог Михаиловића, хоћу да наведем пре свега да оптужени Жујовић и Топаловић нису никада у земљи радили заједно, јер је оптужени Топаловић дошао у покрет кад је оптужени Жујовић већ био у иностранству. Оптужени Топаловић није уопште био активни члан извршног одбора ЦНК, јер тај је одбор биран тек на састанку проширеног ЦНК у јуну 1944 године, а он је ускоро отишао у иностранство. Он је, као што сам потсетио, био на конгресу у Ба изабран у „Одбор тројице“ са специјалним задатком политичких послова на проширење ЦНК. Према томе за оптуженог Топаловића се може рећи да је био један од руководећих личности за политичко проширење ЦНК и на конгресу у Ба, *али теза да је као члан извршног одбора руководио свима пословима и акцијама покрета оптуженог Михаиловића, није на овоме претресу утврђена.*

Оптужени Живко Топаловић је оптужен поред тога да је учествовао на једном састанку генерала Трифуновића, Аћимовића и Штеркера одржаном о Ускрсу 1944 године. О томе састанку постоји као доказ исказ сведока Владимира Јовановића.

(Бранилац Радовановић) саслушан о томе састанку код иследника оптужени Михаиловић потврдио је један претходни састанак, на коме није био оптужени Живко, али није потврдио и постојање овог другог састанка. Не видим разлог због кога би оптужени Михаиловић, који је толике ствари овде признао, порекао баш овај састанак, кад је признао претходни. За нас је остала тајна шта је био предмет тога састанка јер сведок Јовановић о њему зна само оно што је од Раковића чуо, односно као једну чињеницу зна да је Раковић писао неко требовање за оружје. Да ли је све ово било баш на овом састанку или неком другом, па се сведок побркао? Јер пре свега тај Штеркер није био војна већ дипломатска личност, па није вероватно да ће он примати требовања за оружје. Што се тиче оружја сведок зна да су неке пушке примљене тек у августу, дакле после неколико месеци и то италијанске, а не немачке. Суд ће ценити да ли у свима овим околностима има довољно доказа да се оптужени Топаловић огласи кривим и за учествовање на овом састанку.

Услед отсућности оптуженика и недовољних обавештења, која су о њиховом раду могла пружити присутна лица, морао је изостати онај део извиђања који се састоји у прецизном утврђивању свих материјалних момената, који сачињавају инкриминисане акције, проконтролисаних у контрадикторном поступку. Услед тога и одбрана је у немогућности да изврши детаљну анализу тих чињени-

ца. Зато сам се ја задржао на указивању неких момената које се самим собом намећу.

У погледу одговорности оптужених Жујовића и Топаловића за ратне злочине хтео бих да кажем неколико речи.

У образложењу кривичне одговорности у одељку другом оптужнице, јавни тужилац врло јасно, врло детаљно и тачно рашчланио је кривичну одговорност непосредног и посредног извршца, потстрекача, помагача и саучесника. У свим тим случајевима ради се о кривцу, који је био својим непосредним радњама или другим својим поступцима, својом активношћу, утицајем као одговорни руководиолац учествовао у извршењу дела или било на који други начин његовом извршењу допринео. Карактеристика је кривца у кривично-правном смислу да је својом активношћу допринео извршењу дела. Између кривца и дела постоји један активни однос. Међутим, кад је у питању једна организација, у којој су извесни припадници вршили извесна кривична дела изван постављених циљева те организације, поред других који их нису вршили, иако су у организацији били учлањени, питање одговорности за та кривична дела компликује се и у том погледу бих желео да допуним напред наведена излагања оптужнице.

Уколико је само чланство у организацији, као такво, кривично правно инкриминисано, сви чланови те организације, по основу чланства, кривично су одговорни. Поред те опште одговорности за чланство, сваки од њих ће понети и посебну одговорност за посебна кривична дела у чијем су извршењу ма на који начин узели личног учешћа. Јер је основно правило кривичног права да нема кривичне одговорности без кривичног правног деловања. *Отуда се у погледу на посебна кривична дела, која су извршили поједини чланови једне организације по мом мишљењу не може поставити питање кривичне одговорности за оне чланове који у извршењу тих дела нису ни на који начин узели учешћа. Такав је случај тешких ратних злочина, убиства, паљевина, мучења, хапшења, денунцирања, о којима смо слушали овде један низ језивих сведочанстава. За чланове организације који су остали потпуно изван извршења тих злочина по стварној активности, по стварној надлежности, по стварном утицају не би се могло поставити питање њихове кривичне одговорности.* Поставља се питање њихове политичке и моралне одговорности, ако су и даље остали у таквој организацији злочиначких иницијатива, одговорности са гледишта друштвене етике и морала, али се та одговорност, ма колико она иначе била тешка, не може претворити у конкретну кривичну одговорност.

Закон о кривичним делима противу народа и државе усвојио је ове основне принципе кривичног права. У свим тачкама члана 3, на коме је оптужница у Главном заснована, тражи се лично дејство кривца или његов утицај у извршењу дела побројаних у његових 13 тачака. У погледу на ратне злочине из тач. 3 сматра се да је извршио ратни злочин ко ради као потстрекач, организаци-

тор, наредбодавац, помагач или непосредни извршилац дела побројаних у тој тачки. Ни оптужени Жујовић ни оптужени Топаловић нису били не само непосредни извршиоци ниједног од убистава или других злочина карактерисаних у оптужници као ратни злочини, него нам ни оптужница, ни ислеђење на претресу нису открили да су они ма на који други начин узели макар посредног учешћа у њиховом извршењу, ма на који начин томе допринели као потстрекачи, организатори, наредбодавци или помагачи.

Њихова одговорност за ратне злочине конструисана је на основу њиховог чланства у ЦНК, из чега је, по једној по моме мишљењу јако проширеној логици, извучен закључак о солидарној одговорности свих чланова за све кривичне радње у целом покрету оптуженог Михаиловића, без обзира како су се и под којим околностима ти злочини догодили. Ако бисмо и узели да ЦНК и његов извршни одбор, као врховно руководно тело организације, носи одговорност за све што се у тој организацији, или под њеном фирмом догађа, претпоставка за схватање оптужених Жујовића и Топаловића под ову одговорност јесте, да су они заиста били такви чланови једног таквог тела које је целом организацијом оптуженог Михаиловића заиста руководило. Ја сам, међутим, малочас изложио како стоји ствар са њиховим чланством и утицајем у раду ЦНК и његовог извршног одбора, односно цивилног штаба оптуженог Михаиловића. Из тих излагања, заснованих на резултатима овога претреса истиче јасно да се на овај начин питање њихове одговорности за ратне злочине извршене по теренима на којима су команданти Михаиловићеви напшавали, не може поставити.

У низу тешког оптужења, под којима оптужени, сваки за свој део, стоје, оптужба за ратне злочине несумњиво је међу најтежим. Ван политичке акције коју закон жигоше и Гони, ван војничке акције која је слабила отпорне снаге народа у његовом потхвату за повратак изгубљене слободе, у питању су и тешки злочини крвавог терора који је читаве породице у најживљим и најживотнијим осећањима њиховим, у њиховом личном и породичном животном кругу тешко повредио и ојadio и непреболне ране нанео. И мени је пријатно, ако је то уопште реч која се на овом претресу може употребити, ако ма коме од нас у овој сали може ма шта бити пријатно, - што могу констатовати да лица за која сам одређен да браним, нису своје руке ни непосредно ни посредно упрљали ратним злочинима. Ја не сматрам да бранилац треба да се труди да свога брањеника заклони од сваке одговорности за прекршаје које је извршио, али сматрам тако исто да нико не треба да сноси одговорност за туђа дела, у чијем извршењу нема његових сопствених радњи, у којима он ни на који други начин није учествовао, које нити је наређивао, нити био у положају и власти да их спречи. То је не само један захтев законитости пресуде, већ и један захтев правичности пресуде.

Кад треба да приступимо оцени одговорности за једну широку политичку и војничку акцију, која је пала под удар закона, нужно је, поред осталих чињеница, узети у обзир време и све оно што носи време, када су се радње које су предмет овога процеса догађале. Временски, ми смо од овог периода удаљени свега годину-две. Политички и друштвено, тај размак је много, много већи. Јер из првобитног хаоса, који је настао војничком, и не само војничком него и моралном пропашћу старе Југославије 1941, и у коме се хаосу лица, обухваћена овом оптужницом у заблуди и маглама дејствовала, остајући на старом животном терену, никао је други, нови поредак без континуитета са старим, који је све више снаге добијао, однео велику победу, поставио нове законе живота и остао, у томе је најдубља трагичност оптуженика, од њих потпуно несхваћен, потцењиван, прошао својим путем мимо њих, и против њих, и преко њих.

Данас ми имамо бистар поглед на ситуацију која је њима могла изгледати пуна загонетки. Нама сасвим друкчије изгледају све оне радње, поступци, изјаве, које су нам оптужница и истражни материјал изнели. Ми их гледамо већ из извесне, иако блиске, историске перспективе, ми смо од њих одмакли, и налазимо се ван средине и ван друштвених услова, који су их узроковали. Питање је да ли су сви оптужени могли имати тако јасан поглед у њихову тадашњу стварност, у оно царство преживелих и надживелих заблуда и друштвене детерминисаности појединаца.

Ви знате да човек није никакав феномен, у природи, независан у општој линији свога поступања од друштвене средине у којој се креће, од спољних материјалних околности, које на њеГово формирање и њеГове ставове у животу дејствују. Врло је важно уочити и признати онај део одГоворности, који за људске акције, за њихове несреће, за њихове мизерије и њихове поГрешке носи политички и друштвени поредак, чији су они производ. Философија нашеГ доба на којој се изГрађује наша заједница, одликује се баш таквим схватањем друштвених појава. Ви знате исто тако, шта значи дејство извесних психоза, које се формирају у извесном периоду и у извесној средини, чији су жртве појединци. То су све они елементи, често потпуно ирационални, који, када психоза пређе или за оноГа који је ван њеноГ дејства остао, изГледају неразумни.

Случајност ваше одлуке повезала је у једном браниоцу два оптуженика, који се до рата у својим политичким ставовима никад нису срели. Један од њих је др. Живко Топаловић, позната личност из предратног јавног живота, па нема потребе да Суд упознајем са њом, али друга др. Младен Жујовић можда вам је мање познат, иако вам је њеГова породица, једна од најГледнијих породица нашеГ предратноГ Београда, не по материјалним успесима у животу већ по друштвеној вредности својих планова неће бити непозната. Није то неважно, повести рачуна и о породичној средини, у којој је израстао, формирао се и основна схватања добио човек

о чијим неким каснијим поступцима треба да донесемо свој суд. Исто тако као што није неважно да поведемо рачуна о његовом општем политичком и Грађанском ставу у животу пре неГо што су Га ухватили вихори једноГа конфузноГ збивања у траГичном периоду историје нашеГ народа. Младен Жујовић у пред-ратној ЈуГославији није био никад на страни свих који су на наш народни живот водили поГрешкама, нити се нашао у њиховој одбрани, ни у њиховом друштву. Он није био мезимче староГа режима. Припадао је крајњој Грађанској левици и као јавни радник обележио се отвореним антифашистичким ставом. И кад ми данас видимо Младена Жујовића под садашњим оптужбама, које не одГоварају његовом дотле животном ставу, ми морамо доћи до уверења да се код њеГа доГодио, под дејством спољних околности и утицаја некакав психолошки процес, од чеГа се у томе периоду није моГао одбрани, да је упао у заблуде и забуне, које су оГраничиле и деформисале његове хоризонте. Он се нашао у једном покрету у који је ушао у првим данима народне катастрофе, који је у то доба такође био понео заставу отпора, али који је постепено под дејством унутрашњих нездравих клица претрпео трагичне промене деформације и дегенерације. И тај га је покрет одвукао.

Ми сви знамо, с друГе стране, да је кроз врло дуГи период скоро до пред сам крај, и унутрашњим и спољним сретствима пропаганде, изјавама, саветима, обећањима, наредбама дејствовано на наше људе баш у ономе смислу, у коме се кретала и опита линија рада оптуженог Михаиловића. Та пропаГанда са стране наших људи заблудела, застрањена, неразумна, сва у водама обореноГ режима, а са друГих страна несавесна и себична, имала је све карактеристике службене државне политике, носила све амбле-ме јуГословенске државе и њених ауторитета, који су се одржали у иностранству. Код врло великоГ броја људи у акцији, који су се по разним основама, па и по основу случајности, нашли у табору коме се данас суди, та пропаГандна акција нарочито на духове некритичне лојалности, и застрањене дисциплинованости моГла је извршити фаталне утицаје. Све је то онај општи момент, на који бих ја желео да скренем вашу пажњу када будете доносили своју пресуду. Ми данас видимо како се све то жалосно и трагично свршило, као што се и морала свршити једна политичка активност погрешно постављена, погрешно оријентисана, погрешно вођена, препуна застрањености, необуздаваних страсти, осиноности, инстиката, заблуда, па чак и злочина, у којој су погрешно постављеном циљу били жртвовани многи национални, патриотски и етички циљеви. То је један трагичан комплекс који је својим плаштом поклопио све оптужене и ако сви оптужени нити ни на исти начин, нити по истим основима, нити из истих разлога нити у истој сразмери не сносе одГоворност. Под тежином пуног неуспеха, који се овако јасно пред нама на овом претресу открио и све тајне разголитио, погрешке и прекршаји изгледају још нера-

зумљивији, али да бисмо све то разумели као судије, *који за момент треба да апстрахују своја лична расположења и схватања, да се објективизирају, и уздигну изнад стварности, колико је то човеку могућно*, ми морамо погледати хладним оком уназад, у оно време хаоса и испретуране друштвене средине, анархије правне, политичке и моралне, по беспутним стазама по којима су ови људи, гоњени страхом пред новим које је неминовно долазило, лутали и грешили без хоризонта пред собом.

Борба која је у мојим браћеницима имала своје политичке противнике изишла је победоносна. Држава која је из те борбе проишла данас је велика, стабилна, снажна. Успех је наГрадис ге>е-не борце, као што је пораз најтеже осудио њене противнике.

Данас правда може да буде блажија него у тренуцима када су још били свежи утисци минуле борбе. Са апелом на ту благост ја завршавам своју реч.

Претседник: Дајем одмор од 15 минута. Молим публику да остане на својим местима да се изведу оптужени.

Настаје одмор.